

van rijk met verder
 uitbreide. De linie van de
 Kanaalrijde en Drijskoot
 zijn allen uitgebrand. De
 Windmol elken bergskant bleef
 gespaard en dus ook ons god.
 Begijn de avond werd het daaruit
 wat rinder en gingen we weer
 de Rolder met naar onze
 afsaygelegen heide, want t'leest
 wat liden was. In menig Rolder
 in de stad was t'slecht. De
 meest gevoolten, de anderlinge
 verstedelandy was slecht, en
 want Rolders van water in stand,
 in een Rolder huren en
 blindgepen in de midden de
 bedden. Het is te begrypen met
 een jamuk. dit gaf

DEN BOSCH 1944

van sich niet verder
 uitbreide. De linie aan de
 Kanaalzijde en Drijschoot
 zijn alle in 't geheel. De
 Widdendijk bergstraat bleef
 gespaard en dus ook ons graf.
 Deze de avond werd het darvok
 met inden en gingen we weer
 de Kelder uit naar onze
 afgezonderde huize, want 't huil
 was beter was. In menig Kelder
 in de stad was 't slecht. Ge
 meent gewelken, de anderzijge
 verwoest d'landt was slecht, en
 was Kelder, waan water in stond,
 in een Kelder hooft en
 blindgange midden tusschen de
 bedden. Het is te begrypen wat
 een jammer dat gaf.

lade me geen lyk het
 Rome loofje. En ~~Conley~~
 ben ik in de St. Jakob van de
 Wallen gegaan van 11 uur.

Dit Kerstkerk verquet ik voort
 meer. Dit beje was allen nuttig
 ten en. ~~bleef en overdoet~~
^{alles, dan die er studeerlijde}
 Landaan. ~~Van er en ja~~
 konen? De priester of 'allem
 bleef hien! Wij bleven ook hien,
 ritten en stelde ons onder Guds
 bescherming. De meeste van de
 reide het Kerstgeken in de
 straat op. Van het eerste woordje
 was de ik roovicly loys
 de hien van de school gegaan
 Welvoorde later, en sluyf
 lang luchtgeveelt. En sluyf
 was reingebout met 10 boumen
 diecht by de Water tou en
 Griepste weg. En vane 30 doode
 vele hien totaot vernield.

© Elle Brenninkmeijer-Werners

Maart 2023

Uitgever: Mijnbestseller.nl

Oorlogsverslag: Jan-Theo Werners

Den Bosch, September – Oktober 1944

In 1943, in 't midden van de oorlog, zag ik het levenslicht. Op foto's zie ik een klein blond meisje met een zorgelijk, bedrukt gezichtje. Geen lachebekje. Mijn anderhalf jaar oudere zusje Tonny en ik hadden echte soldatenpakjes, waar we beretrots op waren. Samen met een van onze Canadese bevrijders Jack poseerden we op een heuse jeep. Ook herinner ik me nog de bevrijdingsfeesten. De stad ontplofte van vreugde! Nu, na bijna 80 jaar, dringt de roerige werkelijkheid van destijds zich aan mij op. Ik herinnerde mij (van horen zeggen) dat mijn vader af en toe iets opschreef. Na enig zoeken en navragen kwamen dankzij mijn zus Marie-José de schriftjes van mijn vader mij kortgeleden voor het eerst onder ogen. Eerst de kopietjes, die mijn oudste zus me stuurde. Ik was vooral nieuwsgierig. Ze schreef: 'Papa heeft op 2 notatieblokjes geschreven, en heeft dat later (tot en met blz. 20) netjes in een schriftje

overgeschreven. Een gedeelte zat nog met een nietje vast, andere velletjes zijn los. Ik ga ze sorteren na kopiëring. Ik begon met het te ontcijferen. Het was een haast onmogelijke taak: met potlood geschreven op deels gelinieerd, deels ruitjespapier. Veel teksten waren weer doorgestreept, maar daar heb ik me niets van aangetrokken. Enkele losse blaadjes maakten het nog lastiger om de volgorde te bepalen; en bijna nergens gedateerd! Kort geleden kwam ik toevallig het boekje tegen van Jos Verstraeten. Geschreven en uitgegeven: 's-Hertogenbosch, December 1944. STORM OVER DEN BOSCH. Dagboek over de Eindstrijd van de Bevrijding van 's-Hertogenbosch. Eigen beheer, 1944. (eerste druk), 31 blz. Hij woonde aan de Citadellaan en hield een dagboek bijna exact in dezelfde periode. Maar ik ontdekte al lezende dat hij bijna om de hoek woonde, en misschien zelfs in onze schuilkelder heeft geschuuld! Het verhaal loopt

bijna volledig synchroon met van mijn vader. Alleen vanuit een heel andere invalshoek en met heel andere bewoordingen. En...het is heel secuur gedateerd, waardoor ik alle verhalen van mijn vader nu ook precies in de tijd kan plaatsen. Hij begint met: 'Een striemende najaarsregen jaagt over het oude marktplein van Brabants hoofdstad dat op deze Zaterdagmorgen een troosteloos beeld biedt. Het begint op Zaterdag 9 september 1944, en eindigt op Vrijdag 27 oktober 1944. Hij eindigt met: 'Want het leven gaat verder.....' Daarna kon ik me er niet meer van losmaken. Het bleef maar spoken door mijn hoofd. Alsof iemand een grammofoonplaat draait, die alsmaar blijft hangen. Of op een temerig toontje en kinderversje zingt. Ik heb de spelling gemoderniseerd om het leesbaar te maken. Spelfouten of schrijffouten heb ik gecorrigeerd en de interpunctie omwille van de leesbaarheid soms aangepast. Verder heb ik de

tekst zoveel mogelijk intact gelaten. Daarna ben ik op zoek gegaan naar achtergrondinformatie. Het had veel meer inhoud dan ik aanvankelijk voor mogelijk hield. Ik kreeg steeds meer medelijden en diep respect voor mijn ouders en hun generatie. Ze hadden lef. Ze volgden hun hart en bleven hopen op een betere toekomst. Ze namen het leven zoals dat kwam. Van de gruwelijkheden die plaatsvonden in de concentratiekampen hadden ze toen nog geen idee. Wat me het meest opviel in het verslag van mijn vader was zijn houding ten opzichte van de mensen om hem heen. Het lijden. Enerzijds verbijstering:- dit is nu oorlog, zoals ik het las in de boekjes van mijn jongensjaren -. En anderzijds: in een oorlog heb je alleen maar verliezers: - zowel bij vijand als bij vriend -. 'Ik ben goed, jij bent slecht' is het makkelijkste wereldbeeld. De wereld was voor de mensen in oorlogstijd helemaal zwart-wit ingedeeld. Ondanks

alles is dat natuurlijk te simpel en sterk vertekend. Ook toen zat de wereld natuurlijk niet zo in elkaar. Wat mij zeer ontroerde in het verslag van mijn vader is zijn houding ten opzichte van de slachtoffers. Daar hoorden ook de Duitse militairen bij. (Lees over zijn ontmoetingen met een aantal van deze mannen.) Inmiddels behoor ik tot de senioren van nu. Senioren die groot zijn geworden in een tijd dat praten over grensoverschrijdende gebeurtenissen niet gewoon was. De oorlog was in letterlijke en figuurlijke zin een zéér grensoverschrijdende gebeurtenis. Onze manier om ermee om te gaan was: flink studeren en hard werken; geen emoties. Heel erg je best doen om moeilijke herinneringen niet onder ogen te zien. De vuile was vooral niet buiten hangen.

Ik heb zelf niet zoveel herinneringen aan de oorlog, daarvoor was ik nog te klein. Wel aan de tijd daarna, en aan de sfeer die er hing. We baden

elke avond voor het slapen met onze ouders: 'Nooit meer oorlog, Lieve Heer'. Eten was ook heel beladen. Je bordje leeg eten en vooral dankbaar zijn dat er wat te eten was! Daar had ik een gruwelijke hekel aan. Wat de spelletjes op straat betreft, dat had ook nog vaak te maken met de oorlogstijd. Luxe was er niet. Kleren werden genaaid 's avonds als we op bed lagen. En tante en oma breiden prachtige truien van uitgehaalde wol. Haren werden gewassen met Lodaline boven een zinken teiltje. Over de gebeurtenissen uit de oorlogsjaren werd nooit echt gepraat. Wel gewaarschuwd en bedreigd. Uit nieuwsgierigheid ben ik zoek gegaan naar literatuur over die angstige jaren. Ik wist dat mijn moeder een 'verboden' kast had in de kamer boven de poort met het gouden plafond. Daar mochten wij niet komen. Een boekenkastje met rechts en links glas-in-lood-deurtjes. Die waren afgesloten met een